

verzuiling — bijvoorbeeld tegen een autonome katholieke arbeidersbeweging — niet in belangrijke mate gemotiveerd vanuit het ultramontaanse denken? Dat van het ultramontanisme een confessionaliserende werking is uitgegaan valt niet te betwisten, maar confessionalisering is niet hetzelfde als verzuiling. Waar de verzuiling een aanpassing aan de moderne samenleving impliceerde, kon zij rekenen op verzet van hen die de standenmaatschappij van vóór de Franse revolutie als ideaal voor ogen zweefde. En waren dat niet juist de ultramontanen? Er zijn daarom heel wat vraagtekens te stellen bij de bijna axiomatische wijze, waarop Lamberts cum suis het verband tussen de Belgische verzuiling en het ultramontanisme voorstellen.

H. Righart

J. Th. J. van den Berg, *De toegang tot het Binnenhof. De maatschappelijke herkomst van de Tweede-Kamerleden tussen 1849 en 1970* (Dissertatie Leiden 1983; Weesp: Van Holkema & Warendorf, 1983, 310 blz., f49,95, ISBN 90 269 4752 6).

In zijn Leidse proefschrift schetst de politicoloog Van den Berg een beeld van de veranderingen in de sociale achtergrond van de leden van de Tweede Kamer in een tijdvak van 120 jaar beginnend bij de grondwetsherziening van 1848. Hij doet dat met behulp van gegevens ontleend aan de databank van het Parlementair Documentatiecentrum (PDC) van de Rijksuniversiteit Leiden (gevestigd te Den Haag). Omdat deze gegevens vrijwel alle ontleend zijn aan gedrukte naslagwerken en andere gemakkelijk toegankelijke openbare bronnen, vertoont het bestand nogal wat lacunes en zwakke plekken. Aanvullend onderzoek, bijvoorbeeld in particuliere archieven, zou echter veel tijd vergen. Van den Berg heeft — terecht — prioriteit gegeven aan het zo snel mogelijk beschikbaar maken van een overzicht van de gegevens in het biografisch archief van het PDC. Met die gegevens is het goed mogelijk een beeld te geven van de ontwikkelingen in het onderzochte tijdvak. In de eerste decennia na 1848 wordt de Kamer — het is geen verrassing — gedomineerd door leden van adellijke, patricische of anderszins aanzienlijke afkomst, in overgrote mate juridisch geschoold en vaak met een juridische en/of bestuurlijke beroepsachtergrond. Een relatief groot deel der kamerleden is afkomstig uit provincieplaatsen, waarmee zij ook na hun verkiezing doorgaans hecht verbonden blijven door wat de schrijver aanduidt als 'regionaal particularisme'. In de loop van de jaren tachtig van de vorige eeuw begint er wat te veranderen in de samenstelling van de Kamer, die tot dan toe volgens de schrijver veel weg had van een 'notabelensociëteit'. Pas bij het einde van de eerste wereldoorlog is dit overgangstijdvak voorbij. In het interbellum heeft 'het notabelenkarakter van de Kamer... plaats gemaakt voor een brede vertegenwoordiging van allerlei lagen en groepen in de samenleving. Achteraf sociaal de meest brede en representatieve Kamer; misschien kan men ook zeggen: de meest democratische Kamer in de parlementaire geschiedenis' (258), zo vat de schrijver zijn karakteristiek van deze periode samen. Na de tweede wereldoorlog ziet hij de recruiteringskanalen, in samenhang met de professionalisering van het kamerlidmaatschap, weer smaller worden, een proces dat er in de jaren tachtig toe geleid heeft dat de Kamer 'de werkplaats van beroepspolitici' (259) is geworden.

Het is verleidelijk uitvoerig stil te staan bij de door Van den Berg gehanteerde vraagstelling en de door hem gebruikte gegevens en (computer)techniek. In dat geval zou echter binnen het gegeven bestek van deze recensie te weinig ruimte overblijven voor enkele kritische kanttekeningen. Kritiek dus: bij zijn begrijpelijke pogingen om meer te bieden dan pure descriptie tracht Van den Berg helaas herhaaldelijk verder te springen dan zijn polsstok reikt. Wie uitspraken wil doen over de recruiteringskanalen naar het Binnenhof, kan zich niet beperken tot de resultaten van het recruiteringsproces. Men zal dan ook aandacht moeten besteden aan de geschreven en — in de vorige eeuw doorgaans — ongeschreven regels die bepalen wie het einddoel (het kamerlidmaatschap) wel halen en wie dat niet halen, en vooral ook aan de 'sluiswachters' die de doorvaart door de recruiteringskanalen bewaken. In het boek zoekt men echter vergeefs naar een beschouwing over de regels en criteria die golden bij de kandidaatstelling en de veranderingen daarin sedert 1849.

Ook anderszins probeert de schrijver meer uit zijn materiaal te halen dan erin zit. Mijn indruk is, dat hij eigenlijk meer geïnteresseerd is in de 'grote' veranderingsprocessen die door hem als verklarende factoren gebruikt worden, dan in de sociale achtergrond van de kamerleden. Maar omdat zijn gegevens over laatstbedoeld verschijnsel hoogstens een indirecte neerslag vormen van de 'grote' veranderingen in de Nederlandse politieke structuur, blijven zijn beschouwingen over die veranderingen noodzakelijkerwijs nogal speculatief. De modernisering van de politieke organisatie, verzuiling (door Van den Berg trouwens consequent, als het ware het een institutie, aangeduid als: 'de Verzuiling') en ook — zij het in mindere mate — de professionalisering van het politieke bedrijf kunnen beter met behulp van ander, minder indirect materiaal bestudeerd worden.

Deze kritiek doet echter weinig af aan de waarde van het boek. In een betoog dat zich vlot laat lezen, geeft Van den Berg een gedetailleerd beeld van de ontwikkelingen in de sociale achtergrond van de kamerleden, welk beeld tevens aanschouwelijk wordt gemaakt door een groot aantal grafieken en diagrammen; door het kleine formaat van de afbeeldingen zijn die laatste trouwens niet gemakkelijk te 'lezen'. Beoefenaren van de politieke geschiedenis zullen de in het boek opgetaste informatie zeker met graagte gebruiken. Het zal hen daarbij niet moeilijk vallen informatie van speculatie te scheiden.

J. Talsma

A. de Regt, *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid. Ontwikkelingen in Nederland 1870-1940. Een historisch-sociologische studie* (Dissertatie Amsterdam 1984; Meppel-Amsterdam: Boom, 1984, 330 blz., f39,50, ISBN 90 6009 578 2).

Tussen 1977 en 1982 verscheen in het (*Amsterdams*) *Sociologisch Tijdschrift* een vijftal artikelen van de hand van de sociologe Ali de Regt over de levensstijl van arbeidersgezinnen in Nederland tussen ongeveer 1850 en 1940 en over de bemoeienissen van 'burgerlijke' zijde om in die levensstijl verandering te brengen. Tot het begin van de jaren zeventig waren we voor onze kennis van de situatie waarin de Nederlandse arbeidersklasse in de negentiende eeuw verkeerde, decennia lang aangewezen op het reeds in 1925 verschenen standaardwerk van I. J. Brugmans. Dat